

שו"ת מנחת אשר – חולה במצוות ליל הסדר

שליט"א R. Asher Weiss

שו"ת מנחת אשר ח"ג, סי' מ"ב

א. חולי צליאק שכל אכילת חמשת מיני דגן פוגעת בבריאותם ולפעמים אף ע"י אכילת מעט דגן יפלו למשכב ויחלו באופן קשה ביותר, האם חייבים הם באכילת מצה... ב. במחלות כבד שונות ואף במחלת ה"מונו" יש לחולים להימנע באופן מוחלט מצריכת אלכוהול ואסור להם לשתות יין. אמנם לענ"ד אפשר לצאת יד"ח כוסות במיץ ענבים אף לכחילה. אך יש מי שאסור לו כו' משום רמת הסוכר הגבוהה שיש בו. ג. נשאלתי בזקן חולה שסובל מהפרעות במערכת העיכול ואינו יכול לעכל סיבי החסה, ומאידך גיסא קשה לו מאוד לאכול חזרת משום החרירות...
ראשית דבר נדון בכל עיקר חיוב המצוות כאשר קיומן גורם לאדם לחלות וליפול למשכב. מצד א' אמרו (סוכה כה:): "המצטער פטור מן הסוכה", ומאידך אמרו (נדרים מט:): שר' יהודה בר עילאי שתה יין לדי' כוסות וסבל מכאב ראש עד העצרת, וכך מבואר בירושלמי (פסחים י:א) על ר' יונה, עיי"ש. ומכאן למדו (שו"ע או"ח תעב:י): שאף מי שהיין מזיקו או שהוא שונא את שתיית היין צריך לדחוק עצמו כדי לקיים מצוה זו.

אך באמת נראה דאין בזה סתירה כלל, דלא פטרו את המצטער ממצוות סוכה אלא משום דכתיב "בסוכות תשבו שבעת ימים"... "תשבו כעין תדורו", וכמבואר בסוכה (כו:), אבל בשאר כל מצוות התורה המצטער חייב בין במצוות דאורייתא ובין במצוות דרבנן.

אמנם לגבי חולי כתבו רבים מן האחרונים¹ שפטור ואין דין חולה כדין המצטער ואין האדם חייב לקיים את המצוות כאשר יחלה על ידן. ולמדו הלכה זו ק"ו מהוצאות ממון, דאם אין האדם לבזבז הון רב על המצוות (כמבואר באו"ח תרנו:א ברמ"א) ק"ו שאינו צריך לחלות... והרי אמרו (שבת קמ:): בל תשחית דגופא עדיף מבל תשחית דממונא.

ואף שיש מקום לדון דאפשר שלא חששו אלא בהוצאות ממון שמא יעני ויטיל עצמו על הציבור, ועוד כדי שלא יעלו הסוחרים את השערים... מ"מ לענ"ד מסתבר כדבריהם.

אמנם מאידך גיסא, כתב בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' ר"ס) דאין האדם פטור מן המצוות אלא במקום סכנה בלבד, עיי"ש.

ב. ולכאורה יש להוכיח דאין החולה פטור מן המצוות, שהרי בסוכה (כה:). תנינן דחולין ומשמשיהן פטורין מן הסוכה, ושם (כו:). מבואר דטעם הפטור משום דמצטער... וכ"כ הריטב"א להדיא... ד"כ היא המצוה ואין כאן דחיה שאין שחוי במצוות משום מיחושין וחולי אלא בשאי אפשר לקיימן". וכך כתב בספר החינוך (מצ' שכ"ה)...

אך באמת אין כל זה ענין לנידון דידן. דזו פשיטא לן דאין החולה פטור מן המצוות משום שחולה הוא, ומעולם לא הוציאו את החולים מכלל כל החייבים... אלא שבמצוות סוכה שהמצטער פטור... וכל הנידון הנ"ל אינו אלא כאשר ע"י קיום המצוה עלול הוא ליפול למשכב או שהחולי יחמיר. וזו כוונת הריטב"א...

וחידוש עצום מצינו בשו"ת הרדב"ז בשני מקומות שדן לפטור את המצטער בשאר מצוות מתוך דין מצטער שפטור מן הסוכה... וכבר תמה כעין זה הברכי יוסף (תעב:י) על הראש יוסף שהקשה בהמבואר שם דמי שהיין מזיקו צריך לדחוק עצמו כו' וכתב הברכ"י דמה ענין זה אצל זה, והלא אין המצטער פטור אלא מן הסוכה, כנ"ל...

והנה איתא בחולין (מז:):... והיו קורין אותו נתן הבבלי על שמי... וכתב שם רש"י... דאין לך דבר העומד בפני פקוח נפש... ולכאורה יש לדייר מדבריו דאילו הי' בזה סכ"נ לא הי' פטור ממצות מילה... אך לכאוי' מסתבר טפי דשאני הצער והחולי הנגזרים מעצם המילה מטבעה דבהכי חייביה רחמנא, אך כאשר יש חולי נוסף...

¹ אבני נזר יו"ד ב:שכא; שו"ת בנין שלמה (סי' מ"ז); חלקת יואב (קונ' בדיני אונס ענף ד').

שו"ת מנחת אשר – חולה במצוות ליל הסדר

שליט"א R. Asher Weiss

ג... ונראה עיקר להלכה דלגבי סכנת אבר או כל נזק רפואי שאין לו מזור ועלול להיות בלתי הפיך ודאי אינו חייב לחלות לקיים מצוה ואפשר דאף חטא יש בזה דאין האדם רשאי לחבול בעצמו כמבואר בב"ק (צא:)... אבל בצער בעלמא ואף חולי קל בר חלופי מדת חסידות יש ולפעמים אף חיוב להצטער כדי לקיים מצוה...

ד. ובדעת עמוד ההוראה במשנה ברורה נסתבכתי בדין זה... מבואר בשו"ע כו' אם חולה עי"ז פטור, ובשעה"צ ס"ק נ"ב ביאר דאם נעשה חולה ע"י כך אין זה דרך חירות... ואפשר דשאני ד' כוסות דאפי' עני צריך לחזור על הפתחים משום פרסומי ניסא, וכיון שאינו פטור ממצוה זו ואפי' ביותר מחומש נכסיו ה"ה דחולה חייב ביה... והנראה עיקר בזה דשני דינים יש בזה, ואף דאין אדם חייב ליפול למשכב כדי לקיים מצוה מ"מ רשאי הוא לעשות כן ואפשר דאף מדת חסידות... אך בד' כוסות אין זה דרך חירות ולא יצא יד"ח...

ו. והנה יש לעיין בחולה שפטור כו' אך מ"מ מותר לו להחמיר כו' האם מותר לו לברך... ונראה דיכול גם לברך... דלא גרע מאשה כו' עוד ק"ו כו' אבל בעצם בר חיובא הוא... אך אפשר שיש לדון ולדמות חולה להעוסק במצוה דפטור מן המצוה... לא יברך...

ז. תמצית הדברים. ארבע מידות יש בדין חולה במצוות: א. חולה שיש בו סכנה... ב. סכנת אבר או כל נזק בלתי הפיך. נראה לענ"ד דאף בזה אסור לו להחמיר... ג. חולה שאב"ס. נראה דעיקר דפטור מן המצוות אם ע"י קיומן יפול למשכב, אך מ"מ רשאי האו להחמיר ואפשר דאף מדת חסידות היא, ונראה לכאוי דיכול לברך... ד. צער בעלמא. חייב לדחוק עצמו וכמבואר בשו"ע לגבי המצטער בשתיית היין...

שו"ת מנחת אשר ח"ג, סי' מ"ג

בדבר חולה צליאק שכל סוגי הדגנים מזיקים לבריאותו האם ואיך יקיים מצות מצה...

אמנם בני"ד אמרו לו הרופאים שאם יאכל דגנים, לא יגרם לו נזק בריאותי מידי, מלבד כאב בטן ומיחושים, אך עלול להגרם לו נזק חמור לטווח ארוך במערכת העיכול ובמקרים קיצוניים אף בפוריות. ואף בזה פשוט לענ"ד דפטור הוא מן המצוה דמה לן אם הנזק מידי או לטווח יותר ארוך...

אמנם לכאורה נראה דע"י אכילה מועטת דהיינו כזית מצת מצוה וכזית אפיקומן לא יגרם לו נזק בלתי הפיך, ובפרט שיש ב"ה בשוק מצות מיוחדות מכוסמין או שכולת שועל לחולים אלה, ומיני דגנים אלה אף שגם בהם יש "גלוטן"... אך הם מזיקים פחות...

ומשו"כ נראה דיש עליו להתייעץ עם רופאיו ואם יתברר דאף כזית מצה עלול לגרום לו נזק בלתי הפיך במערכת כלשהי אסור לו להמחיר בזה. אך אם יתברר כפי שמתסבר דאכילת כזית לא יזיק לו, אם עכ"ס יפול למשכב ויסבול כאבים גדולים, פטור הוא אך רשאי הוא להחמיר, ואם כל החשש אינו אלא לכאב ראש או בטן ברמה סבירה חייב הוא לדחוק עצמו.

אם יכול הוא לאכול רק כזית לא יאכל בתחילת הסעודה אלא באפיקומן שהרי אם יאכל רק בתחילת הסעודה אסור לו שוב לאכול שהרי אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, ועוד דצריך לאכול על השובע...

ועוד יש לדעת שמעיקר הדין יכול הוא להקל בשיעור כזית, דאף השיעורים הקטנים של הגר"ח נאה יש בהם חומרא, ובשעה"ד כבני"ד יכול לסמוך דשיעור כזית הוא כזית בינוני בזמנינו, והחזו"א לקח לשאר המסובים לכזית חתיכת מצה כגודל כף ידו... וכך נהג האבני נזר כעדות תלמידו הגדול בעל שו"ת ארץ צבי (א:כב)...